

sarjassa epäilemättä olennaista askelta eteenpäin vuosikymmeniä hallinneesta jäykästä historiallisesta kaavasta. Vereksin menetelmin, erityisesti panee merkille myös ilmiöiden kokonaisnäkemykseen pyrkivän pohdinnan, on saavutettu tuloksia, joilla on käyttöä uscin yleiskielitieteessäkin. Tutkijan hankkima laaja, pääasiallisesti omakohtainen materiaali osoittaa kouliutunutta ja synnyntäisen valpasta kielellistä havaintokykyä. Tekijän avuihin kuuluu myös huolellisesti harkittu ja selkeä esitys. Lis. Räsäsen murremonografiasaavutukselle rohkenee toivoa pikaista jatkoa.

R. E. Nirvi

Kainuun murteiden kaasuksista

SEPPÖ RÄSÄNEN *Kainuun murteiden kaasusyntaksi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 308. Helsinki 1972. 432 s.

Seppo Räsäsen väitöskirja tarkastettiin Helsingin yliopistossa 15. 12. 1972 eli päivää aikaisemmin kuin hänen kainuulaisen tutkijatoverinsa Alpo Räsäsen akateeminen opinnäyte. Kainuun murteiden alueeseen molemmat tutkijat katsovat kuuluviksi perinteisen Kainuun lisäksi ns. Koillismaan kunnat (Taivalkoski, Kuusamo, Posio). Räsäsen tutkimuksen aineisto on enimmäkseen Kainuun murteiden keskeisalueelta, vähemmän on tietoja reuna-alueilta. Tällainen esimerkkien jakautuma on paikallaan sen vuoksi, että kaasusyntaksi näyttää koko alueella olevan kutakuinkin samanlainen. Se aineisto, jonka varaan Räsänen on tutkimuksensa rakentanut, on ollut erittäin runsas. Kainuun murteiden osalta se on enimmäkseen R:n itsensä nauhoitama litteroimaa (osaksi hänen nauhoittamaansakin) tai muistiin kirjoittamaa (v. 1964—1971), mutta hän on ottanut esimerkkejä myös

Sanakirjasäätiön 19. keruualueen sanatiedoista, etenkin Lauri Lounelan keruista, sananlaskukokoelmista, painamattomista tutkielmista ja painetusta kirjallisuudesta (eniten Korttesalmen kielennäytevalikoimasta »Vanha Kuusamo kertoo»). Huomatakseni vain yksi suurehko lähde on jäänyt hyödyntämättä: E. A. Tunkelon v. 1892 Kainuussa murteella (karkeasti mutta lauseopilliseen tutkimukseen riittävän tarkasti) muistiin kirjoittamat sadut (n. 140 kpl) ja arvoitukset (yli 700 kpl), jotka ovat Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkistossa alkuperäisistä pikakirjoitusmuistiinpanoista desifroituna ja Tunkelon itsensä tarkistamina. (Sen kuusi viikkoa kestäneen tutkimusmatkan tulokset, jonka Tunkelo teki Kainuuseen 1896 lauseopillisten aineiden keräämiseksi, ovat valitettavasti kateissa.) Tutkimukseen ottamansa esimerkit tekijä on pyrkinyt valitsemaan niin, että niissä olisi myös murteen sanaston kannalta kiintoisaa tietoa. Aineisto on enimmäkseen peräisin spontaanista puheesta. Vain eräissä frekvenssiltään vähäisissä tapausryhmissä tekijän on täytynyt turvautua johdatteleviin tiedusteluihin; näin saaduista esimerkeistä mainitaan aina erikseen. Tekijä suhtautuu kyllä jokseenkin kielteisesti siihen mahdollisuuteen, että tämänluonteisessa tutkimuksessa voisi operoida murteen kompetenssilla, ts. kielenoppaan murretajulla. »Todellisuudessa ei — — hyvän kielenoppaan murretajuun pohjautuva deduktiivinen menetelmä liene murteen lauserakenteen tutkimuksessa mahdollinen muissa kuin harvinaisissa yksityistapauksissa», sanoo tekijä (s. 17). S. 45 hän ilmoittaa luopuneensa kysellen saatujen tietojen käytöstä koettaessaan saada selvyyttä siihen, tavataanko nominatiivialkuista koloratiivirakennetta (tyyppiä *piippunysä pro piipunnysä*) Kainuussa muuallakin kuin Sotkamossa, koska ei katsonut vastausten »edustavan aitoa murretta». Luulisin, että tuollaiseen menetelmään olisi kuitenkin voinut turvautua enemmän, mutta useita hyviä murteenpuhujia käyt-

täen, jolloin mahdolliset erehdykset olisi ollut helppo huomata.

»Tutkimukseni päätavoitteena on Kainuun murteiden sijamuotojen lauseopillisen käytön kuvaus, ja työ on siis olennaisimmilta piirteiltään deskriptiivinen» (s. 23). Näin luonnehtimansa tavoitteen Räsänen on mielestäni hyvin saavuttanut, vaikka tuo »lauseopillisen käytön kuvaus» tavallisesti rajoittuu eri kaasusten merkitystehtävien analyysiin. Tekijä ei siis yleensä ota huomioon sitä, miten kaasukset toimivat lauseessa. Hän noudattaa tässä meikäläistä tutkimusperinnettä, jonka ovat luoneet Setälä (1883), Kannisto (1902) ja Tunkelo (1908, 1919—20) ja jota myöhemmin on jatkettu. Dispositiossaan tekijä ei ole eksynyt sille lähes loputtoman lokeroinnin tielle, jolle joutuminen oli Tunkelon laajan genetiivitutkimuksen kohtalokas erehdys. (Tuosta erehdyksestä kärsivät suuresti myös Tunkelon johdolla laaditut yhden pitäjänmurteen lauseopilliset kuvaukset.) Omaa jaottelupyrkimystään Räsänen luonnehtii (s. 24): »Terveen järjen vaatimuksia vastaavan keskitien olisi löydyttävä jostakin hengettömän pikkutarhan, luettelomaisen lokeroinnin ja mitäänsanomattoman väljyyden välimaastosta.» Pyrkimyksessään tekijä näyttää yleensä onnistuneen. Disposition esikuva on Setälän klassinen lauseoppi, mutta Räsänen on saanut virikkeitä myös Penttilän ja Siron kieliopeista sekä suomen ja karjalan kaasusten syntaksista kirjoitetuista erikoistutkimuksista (Tunkelon, Patajoen, Denisonin ja Ojajärven). Näin kehkeytynyt dispositio ei ole kaikin kohdin symmetrinen, mutta se on yleensä selvä, aineistosta luontevasti antautuva. Vain joissakin harvoissa tapauksissa Räsänen jaottelua vastaan voisi olla huomauttamista. Esim. »muunlaisten riippuvuussuhteiden» genetiiviin (s. 49—) on joutunut kovin kirjavaa aineista. »Sijaintisuhteen» genetiivistä (s. 59—) olisi sellainen esimerkki kuin *Iijärven yli*, jossa on kysymys vain postposition rektiosta, kuulunut kohtaan 16, jossa käsitellään genetiiviä post- ja prepositioiden yhteydessä.

Tutkimusmetodia tekijä ei ole halunnut käydä uudistamaan, kuten on tehnyt Raija Bartens päivää aikaisemmin tarkastetussa lapin kaasussyntaksia käsittelevässä väitöskirjassaan. Hän ei ole kokeillut niitä keinoja ja selitysyhteyksiä, joita viimeaikaisessa kansainvälisessä tutkimuksessa on ehdoteltu (ei mainintaakaan esim. Fillmoren »sijakieliopista», jonka soveltuvuutta ja pitävyyttä toivoisi jonkun tarkastelevan suomen sijojen käytön avulla), vaan on pysytellyt traditionaaleilla linjoilla. Tekijän metodiin on edelleen kuulunut se, ettei hän puutu kaasusten morfologiaan. Useimpien kaasusten osalta tämä menettely on oikea, mutta siitä olisi voinut poiketa selvemmin kuin on tehty ainakin lativiin ja prolatiivin kohdalla; etenkin prolatiivisessa käytössä tavattavien partikkilien joukko olisi ollut hyvä selittää myös morfologiselta kannalta (tukeutuen aikaisempaan tutkimukseen ja liittäen siihen äänneasua ja levikiä koskevat kommentit).

Kaasusten funktioiden vertailukohde on Räsänen tutkimuksessa tavallisesti yleiskieli, osaksi myös Rovaniemen, Kii-
mingin ja Nilsiäen murteet (näiden murteiden äänitteistä tehtyjen litterointien pohjalla). Muutamissa tapauksissa vertailu on ulotettu myös muihin suomen murteisiin ja karjalan kieleen, etenkin sen pohjoismurteisiin, ns. vienalaismurteisiin. Tällöin tiedot on yleensä otettu painetusta kirjallisuudesta (lauseopilliset tutkimukset, tekstijulkaisut). Pidän taustaa riittävänä. Karjalan kielen huomioon ottaminen on ollut tarpeen mm. sen seikan pohdinnassa, olisiko karjalan pohjoismurteilla osuutta joihinkin Kainuun murteiden kaasusten (esim. adessiivin) käytötapoihin. Eri funktiokategorioiden ikääminen ei kuulu Kainuun murteiden kaasussyntaksin tutkijan tehtäviin. Sehän veisi enimmäiss tapauksissa aivan suhdattomiin ekskurseihin muiden ims. kielten alueelle, jopa eräissä tapauksissa kauemmaskin, koska ei ole mahdollista tukeutua kirjallisuusviittauksiin, syystä että asiaa ei ole tutkittu. Vain joissakin kohdissa

tekijä on esittänyt ilmiön ikää koskevia ajatuksia. Aina nuo kommentit eivät ole oikein sattuvia. Esim. s. 216 käsitellessään suhteen inessiiviä tekijä arvelee — Ruopilan tutkielmaan perustaen — sen useimmissa tapauksissa syntyneen vieraiden esikuvien mukaan ja huomauttaa vain tyyppin *hyvä juoksemassa* näyttävän vanhalta. Kun kyseisestä tyyppistä ei mainita yhtään kainuulaista esimerkkiä — todennäköisesti se on tuolle murteistolle aivan vieras —, ei koko tyyppiä olisi ollut syytä käsitellä ollenkaan. (Oletetun vanhuuden todisteet, eräät virolaiset ja vepsäläiset esimerkit, selittynevät omilla tahoillaan vieraspohjaisiksi.)

Vaikka tekijä on yleensä jättänyt tehtävänsä ulkopuolelle ikäkysymykset, mielestäni siis aivan oikein, hän olisi voinut enemmän pohtia, mitkä Kainuun murteiden kaasusten käyttötavat olisivat tulleet kirjakielenstä t. yleiskielestä (ja siihen taas ruotsin kielestä). Esim. s. 216 maksuvälinettä ilmaisevasta inessiivistä esitetty ainoa esimerkki »— — *luonnossa maksetaa* — —», minkä ilmaisutavan myös Kannisto ja Patajoki mainitsevat tutkimistaan murteista ja josta Sanakirjasäätiön kokoelmissa on monia tietoja muistakin murteista, on varmasti tullut kansankielen kirjakielen välityksellä ja kirjakielen taas ruotsin esikuvan kautta (vrt. ruots. *betala i pengar, i mjöl*). »Inessiivi irrallisuudessa affirmaatiivisessa ilmauksessa» -otsikon alla luetellaan ilmaukset (*elä* 'älä') *hiijessä, hitossa ja hornassa* ja mainitaan tyyppin olevan suomessa »verrattain yleinen» (s. 217—218). Tässäkin pohjalla lienee ruotsin kielen (*vad, var*) *i helvete(t)*-tyyppinen inessiivikompositio, josta ks. esim. Elof Hellquist, Studier i 1600-talets svenska s. 47—48 ja Svenska Akademiens Ordbok sub *helvete*, merkitysryhmä 2 e. Tuontapaiset voimakkaasti affektiset ilmaukset leviävät helposti murre-, jopa kielirajoista piittaamatta.

Tekijä on pyrkinyt tavoittamaan sellaisia kaasusten käyttötapoja, joissa Kainuun murteet jotenkin eroavat muista suomen murteista, eritoten savolais- ja

pohjalaismurteista. Ei ole tekijän vika, että näitä erottavia piirteitä lopulta on löytynyt sangen vähän. Syntaksin puolella murteidemme erot ovat todella verrattain vähäiset eivätkä erojen maantieteelliset rajat ole jyrkät. Hyvä esimerkki rajojen epätasällisyydestä on tekijän analyysi (s. 151—154, 169) tyyppien *tulee tehtyä, saa tehtyä ja tulee tehdyksi, saa tehdyksi* jakautumasta: kumpaaakin tyyppiä tavataan Kainuun murteissa, translatiivia enemmän, mutta partitiivi näyttää yleistyvän.

Muutamissa tapauksissa ilmaustyyppin t. konneksion levikistä annetaan liian niukka ja ylimalkainen kuva, vaikka sitä olisi esim. Sanakirjasäätiön ja Muotoopin arkiston kokoelmien avulla ollut helppo täsmentää. S. 49—54 tekijä käsitellessään »muunlaisten riippuvuusuhteiden [kuin possessiivisen] genetiiviä» on poiminut esimerkkien joukosta 37 nimenomaan Kainuun murteille ominaista genetiivitapausta. Näiden määriteosaltaan genetiivimuotoisten sanaliittojen t. yhdyssanojen levikki ei kuitenkaan kaikissa tapauksissa rajoitu Kainuuseen. Esim. *voimannies* on suomen murteissa melko laaja-alainen, ja myös muita *voiman*-alkuisia sanaliittoja t. yhdyssanoja tavataan Kainuun ulkopuolella, eniten savolais- ja pohjalaismurteissa. S. 101 tekijä mainituaan Puolangan murteen konsonanttivartalaisen essiivin *päeväsýönnä* 'päiväsydämenä, keskipäivällä' kirjoittaa: »Ilmaus lienee murteissa kuitenkin verrattain yleinen siitä päätellen, että esim. Kannisto mainitsee Lounais-Hämeestä esimerkin — — *päiväsýlänmä* — —.» Sanakirjasäätiön kokoelmista olisi saanut varmuuden siitä, että *päiväsýdänmä* on kansankielessä tuttu melkein kaikkialla. S. 214—215 on puhe inessiivistä määrän ilmaisimena ja enimmäkseen esimerkit ovat tyyppistä *paljoudessa(an)* 'paljon', joka tekijän mukaan on »silmään pistävä kainuulainen murre-erikoisuus». Ilmaus onkin Kainuun murteissa yleinen, mutta — kuten Sanakirjasäätiön kokoelmista näkyy — sitä tavataan paljon laajemmalti, nim.

myös Peräpohjolan ja pohjois- ja keski-pohjalaisissa murteissa. S. 218 on puhe Kainuun murteissa adverbina ja post-positiona esiintyvistä inessiivimuodosta *matkassa 'mukana'*. Tämäkään ei rajoitu Kainuuseen, vaan ulottuu kauas savolaismurteisiin. S. 230 kun tekijä pohtii *uudesta*-adverbin syntyä, esim. *se salavettiin uvesta pirtti*, ts. pirtti tehtiin alusta pitäen uusi, hänen analyysiaan olisi helpottanut tieto siitä, että tällaisesta *uudesta*-elatiivin käytötavasta on tietoja aina hämäläismurteita, Etelä-Pohjanmaan murretta ja Vermlannin savoa myöten, mikä vastustaa arvelua sen synnystä juuri Kainuun murteissa tekijän kaavailemalla tavalla. Sellaisten Kainuun murteiden prepositio- ilmausten kuin (puida) *poikki olkeen* ja (mennä) *poikki maiseen* (tark. menemistä suoraan maaston poikki) käsittelyssä s. 263 olisi ollut hyvä huomauttaa siitä, että *poikki*-alkuisia prepositiorakenteita on merkitty kaikista suomen päämurteista, esim. (tav. yhdyssanoiksi kirjoitettuna) *poikkijokeen, poikkikykeen, poikkilastuun, poikkimaahan* t. *-maihin, poikkipolveen, poikkiraatoon, poikkiselkään, poikkituuleen*.

Tutkimuksen lopussa on äänitteiden perusteella tehtyjä laskelmia kaasusten esiintymistäajuuksista Kainuun murteissa ja niiden rinnalla vastaavat tiedot savolaisesta Nilsian, eteläpohjalaisesta Jurvan, pohjoispohjalaisesta Kiimingin ja peräpohjalaisesta Rovaniemen murteesta. Frekvenssit ovat yllättävän samanlaiset. Kärjessä on aina nominatiivi (Kainuun murteissa 36,5 % kaikista kaasustapauksista) ja toisena partitiivi (Kainuun murt. 19,1 %), sitten seuraavat vähäisin frekvenssieroin illatiivi (7,0 %), adessiivi (6,9 %), akkusatiivi (6,8 %), inessiivi (6,0 %) ja genetiivi (5,4 %), minkä jälkeen tulee iso väli seuraavaan kaasukseen, joka on elatiivi (3,2 %). Paljon työtä vaatineista laskelmista käy ilmi mm. se, että Kainuussa tavataan adessiivia hiukan enemmän kuin Länsi-Suomessa ja taas genetiiviä hieman vähemmän, mikä voi johtua osaksi siitä, että Kainuun murteissa adessiivia käytetään länsimurteiden da-

tiivisen genetiivin paikalla.

Toinenkin loppuluku olisi ollut suotava: katsaus postpositiorakenteiden kaasu- muotoihin. Olisi ollut kiintoisaa saada selvitys esim. siitä, miten prolatiivien (*alate* t. *alati* t. *alite, peräti* »perätse» ym.) pääsanat jakautuvat genetiivin ja elatiivin kesken (*aidan alate* ~ *aidasta a.*). — Muunlaisiakin rektiosuhteita olisi voinut tarkastella. Esim. s. 262 on esimerkki »se oli tosijaan siihej jäniksen jahtuuseen niin ahkera». Onko rakennetyyppi *ahkera* + illatiivi ainoa, vai tavataanko esimerkiksi myös tyyppistä *ahkera* + allatiivi (*ahkera kalalle, a. viinalle*)? Tervetullut olisi myös ollut esim. selvitys rektio- tapauksista *mennä kalaan* ~ *kalalle, lähteä kalaan* ~ *kalalle, käskä kalaan* ~ *kalalle, käydä kalassa* ~ *kalalla, olla kalassa* ~ *kalalla, tulla kalasta* ~ *kalalta*. Mikä on sisä- ja ulkopaikallissijojen käyttö (ja suosio) kussakin tapauksessa?

Käsitykseni lis. Räsänen väitöskirjasta tiivistän seuraavasti: Tutkimuksen metodi rakentuu pääpiirteittäin entiselle, etenkin Setälän ja Kanniston luomalle pohjalle. Kaasusten funktiot on analysoitu varmaotteisesti, hyvää asiantuntemusta ja eläytymistä osoittavalla tavalla. Esimerkistö on runsas ja edustava. Sen hiukan epätasainen jakautuminen ei ole tekijän syytä — ainakaan kaikissa tapauksissa. Räsänen tutkimus on korvaamattoman hyödyllinen lähdeos yhdellä suomen lauseopin kaikkein kiintoisimmista lohkoista. Syytä on vielä mainita n. 4 000 sanaa käsittävä sanahakemisto, joka lisää teoksen käyttökelpoisuutta myös esim. sanastoa koskeviin tutkimuksiin.

Perti Virtaranta